

A pszichoanalitikus befogadás-elméletek empirikus vizsgálata az irodalom és a film területén*

Papp-Zipernovszky Orsolya

A „pszichoanalitikus kísérlet” összetétel látszólag ellentmondást rejt magában, azonban az elmúlt két évizedben több kutatócsoport munkája (például Fonagy, Target, 2005) is bizonyítja, hogy eredményesen lehet kísérleti úton tesztelni pszichoanalitikus fogalmakat, elméleteket.

Jelen tanulmányban egy olyan kísérletsorozat első eredményei kerülnek bemutatásra, melyben a pszichoanalitikus recepcióelméletek konvergáló feltevését kívántuk ellenőrizni, mely szerint az olvasói/nézői válaszok háttérben a korai kapcsolati mintázatok tudattalan ismétlése áll. Ezt a célkitűzést egy integratív módszertant – vers-, illetve filmbefogadási jegyzőkönyvek narratív pszichológiai elemzését, személyiség- valamint kognitív tesztekét is – alkalmazó vizsgálatban valósítottuk meg, a korai kapcsolati mintázatok felnőtt kötődési kérdőív használatával közelítve.

Elméleti háttér

Freud sokat foglalkozott saját esztétikai élményével művészetelemzéseiben, amelyre az egyik leghíresebb példát Michelangelo Mózese c. (1914) tanulmányában adja, ettől függetlenül alapvetően azt gondolta, hogy a szerzői szándék ragadja el az olvasót a mű befogadása során. Az olvasó esztétikai élvezetét a kultúra által rákényszerített tiltások elől való menekülés vágya, a fantáziatévékenység iránti igény segíti elő, valamint a költői világ nem-valóságosságának tudata, ami az esztétikai távolság mentesítő, védő funkcióját nyújtja. A mélyebb pszichikus forrásokból származó gyönyör felszabadulását pedig a mű esztétikai megformáltsága teszi lehetővé.

Arra, hogy pontosan mi okozza a művészet befogadásakor átélt élvezetet, a pszichoanalízis eltérő választ adott egyes szakaszainak megfelelően: a tudattalan, elfojtott tartalmakból eredő feszültség levezetése; az én kontrollált játéka az in-

* Jelen dolgozat a „Günther Brus Crossing the Border – A performatív Brus” c. kiállítása (Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2010) alkalmából rendezett konferencián elhangzott előadás tanulmányváltozata. A kutatást az OTKA-K79146 támogatta.

fantilis tartalmakkal vagy identitásunk újraalkotása a műalkotáson keresztül. Az esztétikai öröm hozzákötése a különböző pszichoanalitikus iskolák által hangsúlyozott személyiségrészekhez a pszichoanalízis belső fejlődésére utal; a változások ellenére az esztétikai élvezet rehabilitációja révén az esztétika számára így is kiemelkedő jelentőségű a pszichoanalitikus művészetkritika (Jauss, 1997).

Az 1970-es évektől a pszichoanalízisben és az irodalomkritikában is hangsúlyeltolódás következett be: a psziché és a szöveg jelentéseinek meghatározása felől a kapcsolatok komplexitása felé (Coen, 1994). Ennek egyik első kifejeződése az olvasói válasz elméletek kísérlete volt az egyedi olvasók, illetve olvasói közösségek olvasási élménystruktúrájának megragadására. A tárgykapcsolatelmélet nyomán az olvasás és a könyvek az elsődleges kapcsolatok kiterjesztéseiként foghatók fel, vagyis a könyv olyan társ, melyet a humán kapcsolatok tulajdonságaival ruházunk fel. A legújabb pszichoanalitikus kritika pedig a művészet sokrétű funkcióját hangsúlyozza a belső és külső valóság adaptációjában és kreatív integrálásában.

A következő három alfejezetben három elmélet összefoglalását adom, melyek a modern pszichoanalitikus művészetkritika három irányát képviselik, egy irányba mutatnak azonban abban a tekintetben, hogy a komplex művészeti élmény mélyrétegében a korai kapcsolati élmények lenyomatait feltételezik.

A befogadás tranzaktív modellje¹

Norman N. Holland az irodalmi művekre adott olvasói válaszokkal kapcsolatban két látszólag ellentmondó kérdésre kereste a választ: hogyan lehetnek azonosak az egyes interpretációk, és hogyan lehetnek gyökeresen különbözőek? A 20. századi esztétika egyik alapproblémájának empirikus vizsgálatánál egyetemisták irodalmi és filmes értelmezéseit vetette össze személyiségjegyeikkel és projektív eljárásokon keresztül megragadható tudattalan dinamikákkal, melynek eredményeképpen közel 40 éves munkája során a befogadási folyamat tranzaktív modelljét dolgozta ki. A modell előnye integratív jellege: nem csupán a pszichoanalízis különböző fázisainak fogalmait emeli be egy koherens rendszerbe (1976/1998), hanem támaszkodik a kognitív pszichológia, a '60-as években kibontakozó identitáselméletek és a személyiségpszichológia kérdőíves hagyományaira is (Kann, 1984).

Abból az állításból indul ki, hogy minden ember az identitása által strukturálva veszi birtokba környezetét – ami ebben az esetben maga az olvasott

¹ Az egyes elméletek bemutatásánál az e témában korábban megjelent egyik írásomra (Papp-Zipernovszky, 2009), valamint a Kovács András Bálinttal közösen írt tanulmányunkra (Papp-Zipernovszky, Kovács, 2010) támaszkodom.

szöveg –, amelyen keresztül kidolgozza jellemző vágy- és adaptációmintáit, hogy biztonsággal projektálhassa a műalkotásra az őt leginkább foglalkoztató vágyakat és félelmeket. Ezeket végül a befogadó önmaga és a kulturális környezet számára is elfogadható jelentésekké transzformálja.

A DEFT néven ismertté vált, többlépcsős befogadási folyamatmodellel írta le Holland az olvasói élmény kiépülését, mely tartalmában többretegű: az aktuális fantáziák mellett tartalmaz tudattalan fejlődési konfliktusokat, a mélyrétegében pedig kirajzolódik az olvasó identitástémája. Ez utóbbi a korai anya-gyermek duálunió talaján bontakozik ki annak függvényében, hogy mit jelent a csecsemő a gondozó számára, majd a későbbiekben központi szervezőelvként áthatja az egyén cselekedeteit.

Így olvasás közben tulajdonképpen az irodalmi művel szimbolizáljuk, ismételjük meg önmagunkat, fantáziáink kivetítésének háttérében az adott műalkotáshoz való viszonyulási képességünkben ugyanis részben az elsődleges gondozóhoz fűződő kapcsolati minta fenntartásának és megjelenítésének tudattalan motívuma áll. Ez a befogadó számára szükségszerűen megközelíthetetlen; külső megfigyelőként is csupán ugyanazon olvasó különböző műalkotás-értelmezéseiben kirajzolódó tematikus azonosságok mentén írható le (Holland, 1996). Ez ha nem is végtelen változatosságot jelent az értelmezések tekintetében, de mindenképpen a befogadó jellemzőinek meghatározó szerepét, egyéni reakcióit hangsúlyozza a műalkotással való találkozás során, így az olvasói válaszok nagymértékű széttartását jósolja.

Az esztétikai élmény transzformatív pillanatai

A művészetkritikában közvetlenül tárgykapcsolatelméleti fogalmakat használó elméletek (ld. Rudnytsky, 1993) szintén a primér identitás, a korai anyagyerek kapcsolat mintázatát feltételezik az esztétikai élmény mint későbbi tárgykapcsolat létrejöttének és hatásának háttérében, azonban ennek fennmaradását a valóság és fantázia határán álló szimbólumalkotási képesség közvetítő mechanizmusához kötik. A fejlődés folyamán a 4. és 12. hónap közti átmeneti fázis termékeként kialakuló szimbólumképzés legfőbb funkciója a csecsemő életében az elsődleges gondozóhoz fűződő kapcsolatból származó szorongásainak kezelése, a nem-elérhető anya fantáziabeli helyettesítése, és tapasztalattöredékeinek integrációja (Klein, 1999).

A művészeti alkotások befogadásakor tehát ez az elmélet a konkrét szimbólumok helyett a szimbólumformálás mechanizmusainak azonosítására helyezi a hangsúlyt, melyek felnőttkorban a tárgykapcsolatok zavaraira visszavezethető pszichiátriai problémákban is diagnosztikus értékkel bírhatnak (Ogden, 1985).

Elméleti síkon ezt a hangsúlyváltást fejezi ki Christopher Bollas kritikája Holland identitástéma fogalmával szemben: a befogadó esztétikai élményét nem a mű tartalmára adott válaszában kell keresnünk, hanem annak élvezetében, ahogyan a szöveg poétikája (az esztétikai keret) átalakítja és „tartalmazza” témáját, mondanivalóját. Az esztétikai élmény ugyanis szerinte „egy varázslatos pillanat, amelyben az én és a másik egyensúlyban záródik össze, az idő térré kristályosodik megteremtve az én és a másik (szöveg, zenei kompozíció, festmény) találkozásának helyét (...) a személynek azt a teremtő illúziót nyújtja, hogy összeillik a tárggyal, amely egy egzisztenciális emléket hív elő.” (1993, 40. o.) Ennek az átélésnek a korai tapasztalatok megidézésén kívül egy további fontos funkciója is van: annak a korrekatív élménynek a lehetősége, hogy az én tartalma a környezet által formálódik és transzformálódik, a művészi alkotás az „egy irodalmi mű által tartva lenni” kísérteties örömét nyújtja.

Ebben a gondolatmenetben már megjelennek a műalkotások terápiás hatásának egyes mozzanatait tárgykapcsolatelméleti fogalmakkal leírva, vagyis az értelmezés mint az értelmező identitásának lenyomata helyett azt a kérdést veti fel, hogy lehet-e korrekatív funkciója az esztétikai élménynek a szelf formálásában, a személyiség integrációjának elősegítésében? Mindazonáltal Bollas elmélete egy fontos megszorítást is tartalmaz: az esztétikai élmény átalakító pillanatait a KOGNITÍV KOHERENCIÁN KÍVÜLinek gondolja, mely így – Maslow (1968/2003) csúcselmény fogalmához hasonlóan – egy nagyon specifikus élményegyüttes megjelenésére szűkíti a műalkotások transzformatív hatását. Emellett az esztétikai élmény személyiségbe integrálódását az emocionális folyamatok közvetítésére utalja.

A személyes folytonosság esztétikai eredete

A tárgykapcsolat-elmélethez hasonlóan Stern művészetkonceptiója is fejlődés-
lélektani elméletébe ágyazva jelenik meg: a csecsemő- és kisgyermekkorban aktiválódó, alakuló önérzékelési képességekhez kapcsolódóan. A környezeti ingerek perceptuális, érzelmi, társas feldolgozása során az élmények megmunkálásának olyan minőségileg különböző módjai alakulnak ki, melyek egy egyedülálló szubjektív szerveződést létrehozva teremtik meg önmagunkkal és a világgal való kapcsolatunk lehetőségeit. Az irodalmi műalkotás komplexitása miatt az önérzékelés valamennyi módozata szerephez juthat az esztétikai élményben, jelen tanulmányban azonban csak a legkorábbi, bontakozó önérzékelés és a verbális szelf tartományának szerepét tárgyalom. „Az irodalom egyszerre közvetít szavakat és valami szavakon túlit: ritmust, metrikát, intenzitást; a hangok nyújtotta elementáris öröm hívja elő a csecsemő gügyögését és az anya harmonikus válaszát (...) Az érzéki hang-struktúra jelen-

ti az összekötő fonalat a vers szimbolikus regiszteréhez, melyben a nyelv vitalitása és pontossága, minden egyes szó súlya – a ráismerés elementáris élményét hordozva – átvezeti a [befogadó] egyedi elméjét a létezés és egyetemesség világába. Ritmicitás és specifikusság (...) minden humán interakció alapvető elve, ilyenformán a magját képezi a költészet egyetemes nyelvének és gyógyító hatásának is.” (Goldner, 2005, 110. o.)

A műre való ráhangolódás élményének legmélyebb rétege a ritmus és az intenzitás észlelése, mely időben a csecsemő első élményfeldolgozási módjához, a bontakozó önérzékeléshez kötődik. „Az alakuló szerveződés e globális, mélyen személyes világa az emberi szubjektivitás alapvető tartománya, és mindvégig az is marad.... S nem utolsó sorban, ez az élmények végső tárháza, ahonnan alkotó ötleteket meríthetünk. Minden tanulás és minden teremtő cselekedet a bontakozó viszonyulás tartományában fogan meg. Egyedül ez a tartomány áll kapcsolatban annak a szerveződésnek az életre keltével, amely az alkotás és tanulás szíve-lelke.” (Stern, 1984, 77-78. o.)

Stern nem tér ki a befogadói élmény eredetére, azonban a modern irodalom-elmélet nyomán bátran tekinthetjük a befogadást kreatív újra-alkotásnak, melyből az önreflexió segítségével – a műalkotás értelmezésének értelmezése – a tanulás mozzanatai sem hiányoznak. A ritmus, erőteljesség, intenzitás élményminőségei az élet első két hónapjában viszont expliciten az emberekkel való találkozásokból eredő vitalitási affektusok részeként jelennek meg elméletében, melyek később minden egyes viselkedésben tetten érhetőek (vö. Holland identitástéma fogalma). Ez kínál magyarázatot a műbefogadás eltérő, személyes jellegzetességeire azáltal, hogy a befogadó észleletből érzelmeket generáló átalakításait a spontán társas viselkedésben szerzett élmények egyediségéhez köti.

Az irodalom specifikus közvetítő közege a nyelv, melynek szerepét a művészetben Stern a legkésőbb megjelenő verbális szelfnél tárgyalja. A társas együttlét élményének és az összehangolásnak új személyes perspektívája jelenik meg ebben az időszakban, ami szimbólumok használatához kötődik. Ez egyfelől a létrehozott és megosztott jelentések körét kvázi-végteleenné teszi, másrésztől azonban az előző önérzékelés módozatok élményeit csak töredékesen tudja képviselni, így hasadás jön létre a szelf-élményben. Stern szerint ezt a szakadékot a költészet, illetve a pszichoanalízis elbeszélő művésze képes áthidalni a pre-verbális élmények nyelvbe való átültetésével – speciális szóhasználat és retorikai alakzatok használata révén. A szavakkal való játék ugyanis rámutathat a mögöttük rejlő amodális élményvilág összetettségére. Az irodalom ebben az értelmezésben tehát egyfajta közvetítő szerephez jut az életünk során szerzett élmények integrálásával, az egyéni létezés folytonosságának felidézésével. Ezt a funkciót emeli ki Jauss is az irodalom mint közvetítő közeg jellemzésénél: „Az irodalomnak adatott meg a lehetőség,

hogy a nyelv mint világ, illetve a nyelv nélküli világ ellentétét...- a nem írott világ írásbeli fölfedezése révén – áthidalja. Az irodalom ezt ma teheti meg először, amikor a fikcionalitást már nem mimetikus, hanem konstruktív képességnek tekintjük.” (Jauss, 1997, 243. o.).

A bemutatott pszichoanalitikus befogadáselméletek nyomán az a feltevés fogalmazható meg, hogy a komplex esztétikai élmény, – mely a megértést és az élvezetet egyaránt magában foglalja – átélésének módja a korai kapcsolati tapasztalatok mentén formálódik. Kérdés, hogy a versolvasatokban az értelmező szelf bizonyos jellemzői érhetőek tetten, vagy egy formailag szigorú keretet nyújtó műalkotás képes az esztétikai élmény során az egyébként inkoherens szelf „tartalmazására”, alakítására? Vizsgálatainkban ezeknek a kérdéseknek az empirikus ellenőrzését végeztük el.

Módszer és eredmények

József Attila Füst c. versének értelmezései

Tényi Tamás és Bókay Antal vezetésével 2004-ben a PTE ÁOK Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikáján József Attila *Füst* című versének pszichiátriai problémával élő személyek által adott olvasatait vizsgáltuk. A kétszemélyes interjúhelyzetben 6 személy (4 nő, 2 férfi) vett részt, közülük hárman kórházi osztályon bennfekvő pszichotikus, illetve affektív zavarban szenvedtek, hárman pedig ugyan az interjú alatt kórházi kezelés alatt nem álltak, azonban krónikus pszichiátriai problémával élnek.

A szó szerint rögzített befogadási jegyzőkönyvek elemzésével „olyan recepciós pozíciókat kerestünk, amelyekben valamilyen irányban felszakad, átlát-szik a szövegértés, szövegolvasás normál eseteinek grammatikai rendje, rendszerező, de ugyanakkor elfedő hálója, és láthatóvá válik a jelentéskonstrukció szubjektív-retorikai létmódja.” (Papp, Bókay, Tényi, 2005)

A választott célcsoportban a pszichiátriai anamnézisek és terápiás tapasztalatok szerint jelen voltak a tárgykapcsolatok korai sérülései és felnőttkori zavarai, egy esetben akut pszichotikus állapot jelezte a szelf szélsőséges inkoherenciáját.

Kvalitatív elemzésünkben N. N. Holland (1975) nyomán „mini-esettanulmányokat” alkottunk a befogadók értelmezéseit és a pszichiátriai anamnéziseket „egymásra olvasva” (részletesen lásd Papp, 2005; Papp, 2006). A verssel mint tárggyal való kapcsolatba kerülés, a fantázia és valóság világában való eligazodás sajátos mintázata is kirajzolódott a személyes olvasatok háttérében, melyet Ogdennek a szimbolizációs funkció pszichopatológiájára kidolgozott tipológiája (1985/2004) mentén értelmeztünk. Ez megerősítette azt a feltételezést, hogy a kapcsolódni tudás képessége kiterjed érzelmekkel felruházott, élet-

telen tárgyakra, adott esetben az emberi lét eredetét (Bókay, 2004), illetve a személyes identitásformálás útját bemutató vers befogadására is.

Azt a kérdést, hogy a szelf megformáltságának módja jelenik-e meg az értelmezői szövegek formai jellemzőiben, vagy a fragmentált szelfnek legalább időlegesen keretet nyújt a műalkotás poétikája, az interpretációk integráltságának, vagy általam ennek szinonímájaként kezelt koherenciájának megállapításával vizsgáltuk Trabasso és van den Broek (1989) oksági kapcsolatokra kidolgozott tipológiája szerint.

Az első feltételezést a befogadók válaszaiban a pszichiátriai diagnózisnak megfelelő szöveg- és énkohézió mértéke támasztotta volna alá: ez az akut pszichózist átélő személy kohéziójának legalacsonyabb fokát jelenti, majd a több-kevesebb sorrendjében elhelyezve következett volna az akut mániás pszichózis állapota, a depresszió és az egyszeri pszichotikus epizódot átélt személy integráltságának mértéke. A kapott eredmények nem mutatják a pszichopatológiai elméletek (Klein, 1999) által feltételezett „szelf-integráltsági sorrendet” a versértelmezések kohéziójában, és nem rajzolnak ki a vers hatására utaló mintázatot sem.

Mivel az eredmények kvantitatív elemzéssel nem értelmezhetőek, 2009-ben egy nagyobb szabású filmes befogadásvizsgálat keretében szintén megkíséreltünk választ kapni a fenti kérdésekre.

Filmes és irodalmi befogadás komplex vizsgálata

2009-ben az ELTE Filmtudományi Tanszékén Kovács András Bálinttal közösen végzett vizsgálatunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a műalkotásról létrehozott koherens reprezentációt milyen mértékben határozza meg a mű narratív struktúrája, illetve a befogadó személyiség- és kognitív jellemzői? 19 szabad bölcsész hallgató nézte meg *A múlt nélküli ember* (Kaurismaki, 2002) című filmet, mely szintén az identitás megformálásának kérdését járja körül. A filmnézés közben ún. „online kommentárokat” kértünk tőlük a jelentésalkotás folyamatainak azonosítására: minden a film cselekményével kapcsolatos kérdést, következtetést, gondolatot egy diktafonra kellett rögzíteniük. Miután megnézték a filmet, arra kértük őket, hogy írják le a film történetét. Végül egy következő alkalommal narratív élettörténeti interjút vettünk fel velük (László, Ehmann, 2004), valamint a koherenciához, oksághoz kapcsolódó, illetve a kötődést mérő személyiség- és kognitív tesztekkel töltötték ki (Big Five Kérdőív, Caprara, Barbaranelli, Borgogni, 1993 magyarul Rózsa, Kő, Oláh, 2005; Kontrollhely Kérdőív, Rotter, 1966; Koherenciaérzék Kérdőív, Antonovsky, 1987; Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei Kérdőív, ECR-R, Fraley, Waller, Brennan, 2000, magyarul Nagy,

2005; Munkamemória tesztek: Számterjedelem teszt, Jacobs, 1887; Corsi Kocka Teszt, Lezak, 1995; Hallási mondatterjedelem teszt, Daneman, Blennerhassett, 1984, magyarul Racsmány, Lukács, Németh, Pléh, 2005; Janacsek, Tánczos, Mészáros, Németh, 2009).

Véleményünk szerint a különböző műalkotások személyes interpretációinak, a befogadók élettörténeti epizódjainak valamint személyiségteszteknek az együttes alkalmazásával és értelmezésével közelebb juthatunk ahhoz, hogy az eltérő olvasatok, recepciós pozíciók mögött a jelentés-konstrukció pszichológiai tényezői kirajzolódjanak – a történelmi hagyományokat, konvenciókat, kulturális és társadalmi sajátosságokat hangsúlyozó recepcióesztétikai, befogadásszociológiai megközelítések kiegészítéseként.

A pszichoanalitikus befogadástelméletek által a befogadói válaszok háttérben feltételezett korai kapcsolati mintázatokat a Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei Kérdőívvel (Nagy, 2005) mértük. A kötődés hatását a befogadók filmnézés közbeni kommentárjaiban előforduló oksági következtetések gyakoriságára a mintaátlagtól való egyéni eltérés mentén lineáris regresszióval teszteltük. Az eredmények szerint a Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei Kérdőív Kapcsolati szorongás skálája negatív irányú szignifikáns összefüggést mutatott a kauzális kapcsolatok számával ($t = -2,067$; $df = 18$; $p = 0,054$). Ez a korai kötődésnek és érzelmszabályozási képességnek az oksági megértésben játszott szerepére irányítja rá a figyelmet.

Azt a kérdést, hogy a befogadás során az értelmezésben az olvasó/néző személyiségjellemzői rajzolódnak ki, vagy speciális műválasztással létrejöhözhet korrektív élmény, József Attila *Füst* c. versének az élettörténeti interjú menetébe illesztésével kívántuk megválaszolni. A vizsgálati személyektől három élettörténeti epizód elmondását kértük, majd József Attila *Füst* c. versét kellett értelmeznüik, ami után újabb három történet felidézése következett. Mindegyik szövegben kódoltuk a személyiség integráltságának mutatójaként kezelt oksági kapcsolatokat, és kapcsolt mintás t-próbával hasonlítottuk össze a kauzális kapcsolatok átlagát az egyes személyek élettörténeti epizódjaiban a vers értelmezése előtt és után. Az eredmények nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy a műalkotásnak integratív hatása van a befogadóra ($t = 0,503$; $df = 18$; $p = 0,621$; ns), melyet a vers utáni magasabb kauzális kapcsolati átlag mutatott volna.

Megvitatás

A koherencia, integráltság fogalmának az esztétikai élmény vizsgálatába történő beemelése azt a célt szolgálta, hogy empirikus ellenőrzés tárgyává tegyem a pszichoanalitikus befogadástelméletek egymásnak ellentmondó állításait: a személyes olvasatban a befogadó identitásának lenyomata jelenik meg,

vagy az esztétikai élmény korrekatív funkciót tölthet be a befogadó integritásának növelése által.

A bemutatott vizsgálatok megerősítették azt a feltevést, hogy a korai kapcsolati tapasztalatok szerepet játszanak az esztétikai élmény átélési képességében; abban a módban, ahogyan a műalkotáshoz mint tárgyhoz kapcsolódni tudunk. A műalkotás személyiségre gyakorolt integratív hatásának elmaradása azt valószínűsíti, hogy az irodalom – kivételes, katartikus élményektől eltekintve – nem a személyes értelmezés által hat; szükség van az értelmezés értelmezésére is, vagyis annak tudatosítására, hogy a műalkotásra adott egyéni válasz hogyan függ össze a befogadó élettörténetével, korai tapasztalataival, személyiségjellemzőivel. A művészetterápiás csoportban megjelenő átélés transzformatív hatásának minden bizonnyal a csoportfolyamatok ágyaznak meg, illetve az értelmezések különbségeire, egyediségére való reflexió azonnali lehetősége.

IRODALOM

- ANTONOVSKY, AARON (1987): *Unraveling The Mistery of Health*. Jossey-Bass, San Francisco.
- BOLLAS, CHRISTOPHER (1993): The Aesthetic Moment and the Search for Transformation. In: Peter L. Rudnytsky (ed.): *Transitional Objects and Potential Spaces: Literary Uses of D. W. Winnicott*. Columbia Univ. Press, New York, 1993, 40-50.
- BÓKAY ANTAL (2004): *József Attila poétikái*. Gondolat, Budapest.
- COEN, STANLEY (1994): *Between Author and Reader: A Psychoanalytic Approach to Writing and Reading*. Columbia Univ. Press, New York.
- FONAGY, PETER – TARGET, MARY (2005): *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Gondolat, Budapest.
- FREUD, SIGMUND (1914): Michelangelo Mózese. In: Erős Ferenc, Argejő Éva (szerk.): *Művészeti írások*. Sigmund Freud Művei IX., Filum Kiadó, Budapest, 207-241.
- GOLDNER, VIRGINIA (2005): The Poem as a Transformational Third. *Psychoanalytic Dialogues*, (15) 2005 1: 105-117.
- HOLLAND, NORMAN N. (1976/1998): A pszichoanalízis három fázisa. In: Bókay Antal, Erős Ferenc (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum Kiadó, Budapest, 331-343.
- HOLLAND, NORMAN N. (1996): Egység identitás szöveg én. In: Kiss Attila Attila, Kovács Sándor, Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv I.*, Ictus, Szeged, 283-304.
- JANACSEK KAROLINA, TÁNCZOS TÍMEA, MÉSZÁROS TÜNDE, NÉMETH DEZSŐ (2009): A Munkamemória új magyar nyelvű neuropszichológiai mérőeljárása: a Hallási Mondatterjedelem Teszt (HMT). *Magyar Pszichológiai Szemle*, (64) 2009, 2: 385-406.
- JAUSS, HANS ROBERT (1997): *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris, Budapest.

- KANN, DAVID J. (1984): Reading One's Self and Others: Holland's Approach to Interpretive Behavior. In: Joseph Natoli (ed.): *Psychological Perspectives on Literature: Freudian Dissidents and Non-Freudians. A Casebook*. Archon, Hamden, 120-134.
- KLEIN, MELANIE (1999): *A szó előtti tartomány*. Akadémiai, Budapest.
- LÁSZLÓ JÁNOS, EHMANN BEA (2004): A narratív pszichológiai tartalomelemzés új eljárása: A LAS Verticum. In: Erős Ferenc (szerk.): *Magyar Pszichológiai Szemle Könyvtár: Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében*. Akadémiai, Budapest, 75-87.
- LEZAK, MURIEL D. (1995): *Neuropsychological assessment*. Oxford University Press, Oxford.
- MASLOW, ABRAHAM (1968): A lét megismerése a csúcserőlményekben. In: uő. *A lét pszichológiája felé*. Ursus Libris, 2003, 145-181.
- NAGY LÁSZLÓ (2005): A felnőtt kötődés mérésének új lehetősége: a közvetlen kapcsolatok élményei kérdőív. *Pszichológia*, (25) 2005, 3: 223-245.
- OGDEN, THOMAS (1985/2004): A potenciális tér. In: Péley Bernadett (szerk.): *A kapcsolatban bontakozó lélek*. Új Mandátum, Budapest, 237-254.
- PAPP ORSOLYA (2005): A befogadási tér változásai József Attila *Füst* című versének értelmezése során. *Thalassa*, (16) 2005, 2-3: 81-106.
- PAPP ORSOLYA, BÓKAY ANTAL, TÉNYI TAMÁS (2005): A vers mint identitásmodell (József Attila újratereztető befogadása). Konferenciaelőadás: „*tani-tani*”: *József Attila-olvasatok az irodalomórán*. Szekszárd.
- PAPP ORSOLYA (2006): Az irodalmi mű mint átmeneti tárgy. *Lélekelemzés*, (1) 2006, 1: 30-37.
- PAPP-ZIPERNOVSZKY ORSOLYA (2009): Szelf-olvasatok: az irodalmi élmény a pszichoanalízis és a narratív pszichológia határán. *Lélekelemzés: A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület Szakmai Folyóirata*, (III), 2009, 1-2: 157-166.
- PAPP-ZIPERNOVSZKY ORSOLYA, KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT (2010): Az esztétikai élmény a pszichoanalízis és a narratív elméletek határán. In: Vass Zoltán, Tekler Vilmos (szerk.): *I. Országos Alkalmazott Pszichológiai PhD Konferencia*. Papirusz Book Kiadó, 86-89.
- RACSMÁNY MIHÁLY, LUKÁCS ÁGNES, NÉMETH DEZSŐ, PLÉH CSABA (2005): A verbális munkamemória magyar nyelvű vizsgálóeljárásai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, (LX) 2005, 4: 479-505.
- RÓZSA SÁNDOR, KÓ NATASA, OLÁH ATTILA (2005): Rekonstruálható-e a Big Five a hazai mintán? *Pszichológia*, 2005, 1: 57-76.
- ROTTER, JULIAN B. (1966): Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, (80) 1966, 1: 1-28.
- STERN, DANIEL (1985): *A csecsemő személyközi világa*. Animula, Budapest.
- TRABASSO, TOM, VAN DEN BROEK, PAUL, SUH, SO YOUNG (1989): Logical Necessity and Transitivity of Causal Relations in Stories. *Discourse Processes*, (12) 1989, 1-25.